

Birlikte Yaşama Kültürünün Kur' n  Temelleri ( sra Suresi 23-29 Ayetleri  zelinde)

Qur'anic Foundations of Coexistence Culture (With Special Reference to Verses 23–29 of S rah al-Isrâ)

Ekrem Bayat

Dr.   r. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Assist. Prof., Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Theology

Erzincan / Türkiye

ekrem.bayat@erzincan.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0002-8466-8053>

Article Type / Makale Tipi

Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.33420/marife.1521038

Article Information / Makale Bilgisi

Received / Geliř Tarihi: 23.07.2024

Accepted / Kabul Tarihi: 28.05.2025

Published / Yayın Tarihi: 30.06.2025

Cite as / Atıf: Bayat, Ekrem. "Birlikte Yaşama Kültürünün Kur' n  Temelleri ( sra Suresi 23-29 Ayetleri  zelinde)". *Marife* 25/1 (2025) 111-134. <https://doi.org/10.33420/marife.1521038>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal i ermedi i teyit edildi.

Copyright / Telif Hakkı: "This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License." / "Bu makale Creative Commons Atıntı-GayriTicari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır."

e-ISSN: 2630-5550

<https://marife.org/tr/>

Birlikte Yaşama Kültürünün Kur'ânî Temelleri (el-İsrâ Suresi 23-29 Ayetleri Özelinde)

Özet

İnsan tek başına yaşayabilme kabiliyetine sahip olmayan, başka insanların varlığına ihtiyaç duyan toplumsal bir varlıktır. İnsanlık, yaratılış maksadının gerçekleşmesi için tarih boyunca hep başka insanlarla birlikte yaşamıştır. Bu nedenle Kur'ân insanlara, "Ey İnsanlar" şeklinde hitap etmiş, hayatı ve yaşamı toplumsal birlikteliği sağlayacak şekilde düzenlemiştir. XXI. yüzyılda küresel bir köy olarak adlandırılan ve herkesin birbiri ile iletişim araçları ile bağlanabildiği dünya hayatında, "ötekileştirme" diye adlandırılacak bir sorunla karşılaşmak kaçınılmaz hale gelmiştir. İnsanlar arasındaki ırk, cinsiyet ve kültürel farklılıkların birlikte yaşamaya engel olmaktan çıkması gerektiği günümüzde, sosyal hayatın buna göre düzenlenmesi gerekliliği açıkça ortadadır. Ama buna rağmen dünyanın farklı birçok bölgesinde insanlar arasında çatışmalar devam etmektedir. Hâlbuki günümüz uygarlık ve medeniyeti düzeyinde tüm bu farklılar, paylaşma ve bütünleşmeye sebep olması gerekirken ayrılıklar ve çatışmaların kaynağı olmuştur. Özellikle yaşadığımız çağda, içerisinde her zamankinden daha fazla tehdit bulunduran dünyayı, tüm insanların yaşayabileceği bir yer haline getirmek ve evrensel barış ve huzuru sağlamak gerekmektedir. Bunun için insanların farklılıkları birer zenginlik olarak görmesi ve birlikte yaşayabilme kültürünü öğrenmesi sağlanmalıdır. Bu durum ise bireylerin ve toplumların birbirini tanıyıp kabul etmesine ve güven ortamında birbirleri ile iletişim kurmalarına imkân sağlayacaktır. Farklı kültür, dil ve ırka sahip her kültürden insanların birbirleri ile sağlıklı iletişim kurabilmesini sağlayan en önemli faktör, bu insanlar arasında birlikte yaşama kültürünün geliştirilmesidir. Birlikte yaşama, tüm farklılıklara ve aidiyetlere rağmen ortak bir paydada buluşarak birlik ve beraberlik içerisinde sosyal hayatın huzur ve güvenle devamını sağlamaktır. Bu anlayışın toplumun her ferdinde kültürel bir bilince dönüşmesi sağlanmalıdır. Çünkü birlikte yaşama kültürünü bilinç haline dönüştüremeyen toplumlarda kutuplaşma, ötekileştirme ve bunların doğal sonucu olarak şiddet olagan hale gelmektedir. Ama bireyler Kur'ân merkezli sağlıklı ve doğru bilgi ile yönlendirildiğinde tüm olumsuzlukların ortadan kaldırılabilme ihtimali yükselecektir. İslam dini bu anlamda bireylerin huzur ve güven içerisinde yaşayabileceği bir sosyal sistemi, tüm insanlıkla buluşturmaktadır. Sevgi, saygı, adalet, dayanışma, istişare gibi birçok ilkeyi içerisinde barındıran İslam'ın birlikte yaşama kültürü, insanlığın ihtiyaç duyduğu bir sistem olarak ön plana çıkmaktadır. Kur'ân'ın öngördüğü sosyal hayat sistemi, Hz. Muhammed'in (as) kısa hayatında örnekliğini bulmuş ve insanlar arasında huzur ve refahın olduğu bir yaşam biçimi sağlamıştır. Bu örnek hayat şekli günümüze ışık tutmaktadır. Kur'ân'ın birlikte yaşama dair insanlığa öğrettiği ilke ve esaslar, hayata bakış açısı güç ve menfaat odaklı olan hikmet ve merhametten uzak insan toplulukları için hala referans olmaya devam etmektedir. Çünkü din hala bireysel ve toplumsal hayat üzerinde etkin olan bir güçtür. Günümüzde birlikte yaşama kültürünün oluşmasını sağlamak için toplumun genelinin birbirinden sorumlu olduğu bir sosyal adalet anlayışının yerleşmesini sağlamak gerekmektedir. Bu anlayışın kanunlarla veya yasalarla sağlanmasının pek mümkün olmadığı, insanlığın yeni tecrübelerle ihtiyaç duyduğu açıkça ortadadır. Dolayısıyla, günümüzde artan kültürel parçalanmalar ve toplumsal ayrılmalar dikkate alındığında, birlikte yaşama kültürünün yeniden inşa edilmesi hayati bir ihtiyaç hâline gelmiştir. Bu bağlamda, dinlerin –özellikle İslâm'ın– bu konuda hangi ilkeleri önerdiği ve bu ilkelerin pratiğe nasıl yansıdığı üzerinde durulması gerekmektedir. Bu çalışma, Kur'ân-ı Kerîm'in insanların farklılıklarına rağmen bir arada yaşayabilmesini mümkün kılacak ahlâki ve toplumsal düzenlemelere nasıl zemin hazırladığını ele almaktadır. Bu bağlamda, el-İsrâ sûresinin 23-29. ayetleri, bireyin aile içi ilişkilerinden toplumsal sorumluluklarına, ekonomik ahlâktan kamusal davranışlara kadar uzanan geniş bir yelpazede birlikte yaşamının ilkel seviyesini çizmekten ve adeta bir Kur'ânî ahlâk manifestosu sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, İsrâ Suresi, Birlikte Yaşama, Kültür, Değerler.

Qur'anic Foundations of Coexistence Culture (With Special Reference to Verses 23-29 of Sûrah al-İsrâ)

Summary

Humankind is not capable of living alone; it is a social being that needs the existence of other people. People have always lived with others throughout history to fulfill the purpose of creation. For this reason, the Qur'an addresses people as "O Humans" and organizes life and living in a way that ensures social coexistence. In the 21st century, in a world referred to as a global village where everyone is connected through means of communication, a problem called "othering" emerged. Nowadays, when racial, gender, and cultural differences between people are no longer obstacles to living together, it is clear that social life should be organized accordingly. But despite this, conflicts between people continue in many different parts of the

world. However, at the level of today's civilization, all these differences have become sources of division and conflict instead of a cause for sharing and integration. Especially in our age, it is necessary to make the world, which contains more threats than ever before, a place where all people can live and to ensure universal peace and tranquility. For this, people must see differences as a richness and learn the culture of living together. Divine and human systems and orders have also aimed to provide this environment of peace and security. This has enabled individuals and societies to recognize and accept each other and communicate in an atmosphere of trust. The most important factor allowing people of different cultures, languages, and races to establish healthy communication is the development of a culture of coexistence among these people. Coexistence is to ensure the continuation of social life in peace and security in unity and solidarity by meeting on a common ground despite all differences and belongings. This understanding must be transformed into a cultural consciousness in every member of society. In societies that cannot transform the culture of living together into a consciousness, polarization, marginalization, and, as a natural consequence, violence becomes commonplace. It seems that it is not possible to eliminate this situation only with laws. However, when individuals are guided with healthy and accurate information centered on the Qur'an, the possibility of removing all negativities will increase. In this sense, Islam brings together all humanity with a social system where individuals can live in peace and security. Islam's culture of living together, which includes many principles such as love, respect, justice, solidarity, and consultation, stands out as a system humanity needs. The social life system envisioned by the Qur'an found its example in the short life of Prophet Muhammad and provided a way of life in which there is peace and prosperity among people. This exemplary way of life sheds light on our day. The principles that the Qur'an teaches to humanity about living together are still a reference for human societies whose perspective on life is centered on power and interest, far from wisdom and compassion. Because religion is still a force that impacts individual and social life. To create a culture of coexistence today, it is necessary to establish an understanding of social justice in which all members of society are responsible for each other. Achieving this understanding through laws or legislation is impossible, and humanity needs new experiences. Therefore, considering the increasing cultural fragmentation and social divisions today, rebuilding a culture of coexistence has become vital. In this context, it is necessary to examine what principles religions – especially Islam – propose and how they are reflected in practice. This study examines how the Qur'an lays the groundwork for moral and social regulations that allow people to live together despite their differences. In this context, verses 23-29 of Surah al-Isra outline the fundamental principles of coexistence across various areas, from individual family relationships to social responsibilities and economic ethics to public behavior, and effectively present a Qur'anic ethical manifesto.

Keywords: Tafsir, Surah Isrâ, Living Together, Culture, Values.

Giriş

İnsanlık tarihinde meydana gelen ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal değişiklikler, insanoğlunda büyük ve köklü değişimleri neden olmuştur. Bu değişimler bir arada yaşamak zorunda olan insan kitlelerine kendi yaşam şekillerini, toplumsal ve siyasal kurumlarını, birbirleri ile ilişkilerini, hatta kendi dillerini oluşturma imkânını vermiş, geçmişten aldıklarını bugünün kazanımları ile birleştirerek yeni yaşam şekilleri inşa etmişlerdir. Bu yaşam şekillerinden kişisel çıkarlarını önceleyen insanlarla, hümanist düşünceye sahip insanlar arasında bir çatışma kültürü sürekli var olmuştur. Bunun neticesinde meydana gelen göçler, farklı din, dil, ırk ve inanca bağlı birçok insanı, tarihin hiçbir döneminde rastlanmayacak biçimde bir arada yaşamaya zorlamıştır.

Yeni yaşam biçimleri, küresel boyutta bilimsel, ekonomik, dini, siyasal ve kültürel etkileşimlerin olmasına sebep oldu. Ancak bu durum beraberinde bir arada yaşayabilme ve birbirine katlanma gibi sorunların da kaynağı oldu. Artık farklı kültür, tarih dil vs. özelliklere sahip olan insanların arasında saygıya dayalı sağlıklı bir iletişim bağı kurmak; başkalarının yaşama hakkına saygılı, hukuk, ahlak ve adalet zemininde birlikte yaşamayı başarabilen toplumlar inşa etmek zorunluluğu ortaya çıktı.

İslam, insanların bir arada barış ve huzur içinde yaşamasına imkân veren semavi dinlerin sonuncusudur. İslam, farklı kimliklere sahip insanlara, farklılıklarını bir kimlik olarak yaşama imkânı verir. Hatta İslam, bu farklılıkları sünnetullah olarak değerlendirirken¹ insanların kavimlere ve milletlere bölünerek yaratılmasının gereği olarak “teâruf” yani tanışma kavramını ileri sürmektedir.² Bunun da ötesinde insandan, farklılıkların ilahî hikmet ve sınavın birer parçası olduğunu³ idrak etmesini, erdemli ve faziletli bir duruşla bir arada yaşama hedefine ulaşabilmesini beklemektedir.

Bahsi geçen durumun en güzel örneği, Hz. Muhammed’in (as) hayatında görülmektedir. İslam’ın ilk dönemlerinden itibaren Hz. Muhammed, Yahudiler, Hristiyanlar ve müşriklerle bir arada yaşama kültürünün en güzel örneğini vermiştir. Ayrıca Hulefâ-i Raşidin döneminde Müslüman olmayan azınlıklar, toplumun asli unsuru olarak kabul edilmiş, azınlık statüsünde değerlendirilmemişlerdir.⁴ Öyleyse insan, bir arada yaşama kültürünün asli unsuru olup bir yönü ile âciz, yaşamına devam edebilmesi başkalarının varlığına bağlı iken diğer taraftan özgürlüğüne düşkün, otoriteden ve kendisine akıl verilmesinden hoşlanmayan bir varlıktır. Hatta insanı, çevresinde gelişen olaylara ben merkezli bakan, sevgi ile nefreti, ümit ile korkuyu, neşe ile kederi iç içe yaşayabilen bir varlık olarak tanımlamak mümkündür.⁵ Bu denli zıtlıklara sahip insan, bu durumu ile düşünüldüğünde bir yandan onun önüne konulan kurallar bağlayıcı ve engelleyici olurken diğer taraftan aynı kuralların, eylemlerine yön verdiği görülecektir.⁶ Bu amaçla mümkün olabildiğince klasik ve modern kaynaklara müracaat edilerek insanın hangi durumda nasıl bir davranış ve eylem içerisinde olması gerektiğine dair Kur’ân’ın ilke ve kuralları, belirtilen sure ve ayetler dâhilinde ortaya konmaya çalışılacaktır.

1. Birlikte Yaşama Kültürü ile İlgili Kur’ânî Yöntem ve İlkeler

Bilim ve teknolojinin gelişmesi ile günümüzde farklı dil, kültür, ırk ve inançlara sahip bireylerin ayrı yaşamaları nerdeyse imkânsız hale gelmiştir. Bir arada yaşamanın bu denli zorunlu olduğu bir dünyada toplumsal barışın ne kadar önemli olduğu da açıkça ortadadır. Kültürlerin en önemli öğeleri arasında bulunan dinler, birlikte yaşama kültürünün temel dinamiklerini içinde barındırmaktadır. Bu anlamda semavi dinlere ait kutsal metinler gözden geçirildiğinde hepsinde insana saygı merkeze konulmuştur. Tevrat’ta “komşunu da kendin gibi sev”⁷ şeklinde kar-

¹ er-Rûm 30/22 (O’nun kanıtlarından biri de, gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olmasıdır. Kuşkusuz bunda bilenler için ibretler vardır.)

² el-Hucurât 49/12.

³ el-Mâide 5/48.

⁴ İsmail Karagöz, “Birlikte Yaşamanın Hukuki Arka Planı”, *Kutlu Doğum 2008 İslam Medeniyetinde Bir Arada Yaşama Tecrübesi Sempozyumu* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 41; M. Asım Köksal, *İslam Tarihi* (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1969), 1/137-142; İbrahim Sarıçam, “İlk Müslüman Toplumda Bir Arada Yaşama Tecrübesi”, *2008 İslam Medeniyetinde Bir Arada Yaşama Tecrübesi sempozyumu* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 121.

⁵ Hüseyin Sarıoğlu, “Ahlâk: İnsan-Olma ve İnsan-Kalma Bilinci”, *Küresel Salgının Anatomisi: İnsan ve Toplumun Geleceği* (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2020), 805.

⁶ Hüseyin Sarıoğlu, “Ahlâk: İnsan-Olma ve İnsan-Kalma Bilinci”, 806.

⁷ *Kutsal Kitap: Tevrat*, (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi- Yeni Yaşam Yayınları, 2009), Levililer, 19:17.

şılığını bulan insana saygı meselesi, Kur'an'da "birlik"⁸ kavramı ile formüle edilmiştir. Bu formül esas alınarak oluşturulmak istenen birlikte yaşama kültürünün dinamiklerini de insan olma, empati ve hoşgörü olarak belirlemek mümkündür. Genelde tüm semavi dinlerin özelde İslam'ın bu temel dinamikleri uygulanabildiğinde toplumda barış ve huzur içerisinde yaşanabileceğini en azından sorunların üstesinden gelinebileceğini söylemek mümkündür. İşte "insan ve toplum yaşamına anlam katan, insanları sevgi, saygı zemininde bir arada tutan, sosyal bütünleşmeyi sağlayan inanç ve kanaatlerin bütünü" şeklinde tanımlayabileceğimiz dinamikler birlikte yaşama olasılığını güçlendirecektir. Eğer bu dinamikler ya da değerler toplum hayatında yer edinemezse bir arada yaşam ile ilgili problemlerle karşılaşmak kaçınılmaz olacaktır.

1.1.Bir Yöntem Olarak Kontrol Mekanizmasının Oluşturulması

Toplum ve insanın etkileşimi üzerinde çalışan bir bilim dalı olan sosyolojinin en önemli sorunlarından biri, toplumsal düzenin nasıl sağlanacağıdır. Toplumu oluşturan kalabalıkların eylemleri, davranış ve hareketleri ortaya çıkmadan önce doğru tahmin edilip belli bir temele oturtulmazsa, toplumun en küçük birimi olan ailenin dahi doğru anlamda işlemesi mümkün olamayacaktır.⁹ Öyleyse insanın davranışlarına hükmedebilmesi, yaşadığı toplumun sosyal değerlerine saygı gösterebilmesi ve sağlıklı ilişkiler kurabilmesi, onun davranışlarına yön verebilecek bir kontrol mekanizmasına olan ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır.

Tevhid, diğer tüm inanç sistemlerinden farklı olarak inanca ve inancın sistematik yapısına dokunarak toplumu kendine göre şekillendiren dini bir ilkedir. Allah'ı merkeze koyarak yeni bir hayat görüşü ve yaşam tarzı oluşturma anlayışına sahip bir inanç biçimidir. Dine ve hayata dair ne varsa tevhidin bozulması ile bozularak yok olurken; doğru bir tevhid anlayışı ile de varlığını devam ettirebilmektedir. Bu yönü ile tevhid, her açıdan muhatap toplumda, dini unsurların birbirleri ile ilişkisini sağlayarak anlamlı bir bütün oluşturmakta ve sistemli bir yapı arz etmesine neden olmaktadır.¹⁰

Tevhid, başta Allah'ın birliği olmak üzere, dinlerin birliği, insanlığın birliği, toplumu bir arada tutacak kavramların birliği, problemlerin birliği gibi çok geniş bir alanda insanlar üzerinde etkili olan inanç birlikteliği sağlamaktadır. Dini ve ırkı ayrılıkları hesaba katmadan Allah'ı, bütün insanların ilahı olarak takdim etme, yeryüzünü ve içindekileri Allah'ın bütün insanlığa verdiği nimet olarak görme gibi temel konularda son din olan İslam, diğer dinlerden farklı bir yere sahiptir.¹¹Bu anlamda "O doğunun ve batının Rabbidir; O'ndan başka tanrı yoktur. Öyleyse sadece O'nun himayesine sığın"¹² ayeti ile "O'ndan başka ilah yoktur. Dirilten ve öldüren O'dur. Sizin de Rabbiniz, atalarınızın da Rabbidir"¹³ ayetlerin de ifade ettiği üzere tevhid,

⁸ Âl-i İmrân 3/103.

⁹ Nuh Akçakaya, "Sosyal Kontrolün Başka Fenomenleri Gramatik Yapılar", *Akademik İncelemeler Dergisi* 14/1 (2019), 403-442.

¹⁰ Şaban Ali Düzgün, "Kur'an'ın Tevhid Felsefesi". *Kelam Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2005), 3-6.

¹¹ Şaban Ali Düzgün, "Kur'an'ın Tevhid Felsefesi", 3.

¹² el-Müzzemmil 73/9.

¹³ ed-Duhan 44/8.

Kur'ân'ın temel ilkesidir.

Fahrettin Râzî, tevhidin birçok ismi içinde barındırdığını ifade etmektedir. Râzî bu isimleri ihlas, ihsan, adalet, sözün en güzeli, güzel kelime, takva, din, kurtuluş gibi isimler olarak sıralamıştır.¹⁴ Tevhidi ifade eden ve çok çeşitli anlam yelpazesine sahip olan bu kavramlar birlikte düşünüldüğünde Allah'ın birliği esası üzerine kurulan inanç biçimi olan tevhidin, içtimai hayatı düzenleyen bir vasfı olduğunu söylemek mümkündür.

İslam tarihinde Cibrîl hadisi olarak meşhur olan rivayette Peygamber'in (as) "Allah'ı görüyormuşçasına O'na kulluk etmendir. Şayet sen O'nu göremiyorsan da O seni görmektedir"¹⁵ şeklinde tanımladığı ihsan kavramı ile tevhid esası daha da anlamlı hale gelmektedir. Çünkü ihsan üzere hareket etmenin ilk ve en önemli şartı Allah'ın kendisini gördüğüne, tüm davranışlarından haberdar olduğuna dair kat'i inançtır. Kur'ân, müşriklerin Allah tasavvuru hakkında onların "ihsan üzere" hareket etmediklerini vurgulayarak doğru bir Allah inancına sahip olmadıklarını belirtmektedir.¹⁶Bahsi geçen ayetlerde, müşriklerin yapıp ettiklerinin Allah tarafından görülmediğine dair inançları nedeni ile hem doğruluktan uzaklaştıkları hem de ebedi bir hüsrana duçar kalacakları ifade edilmektedir. Aksi durum yani Allah'ın insanın her fiil ve davranışını görüyor şeklindeki inanç, insanda aklın faal olarak kullanıldığı bilinçli davranış halini aktive etmektedir.¹⁷

Kur'ân-ı Kerim'de hiçbir kelime alelâde ve gelişi güzel kullanılmadığından dolayı, Kur'ân'la oluşturulmak istenen hayat anlayışının doğru anlaşılması içerdiği bu kelime ve kavramların doğru anlaşılmasına bağlıdır. "....و قضي ربك ألا تعبدوا إلا إياه" ayeti ile doğru bir ilah tasavvuru oluşturulmaktadır. Bu ilah, yaratan ve yarattığı âleme hükmeden, onları işiten, gören ve yaptıkları ile mükâfat ya da ceza verebilen güçlü bir ilahdır. İşte böylesine güçlü bir ilahın murakabesi altında insan, davranışlarını kontrol altında tutacak, kendi haklarından ödün vermediği gibi başkalarının hak ve hukukuna da saygılı olacaktır.¹⁸

İnsanların, huzur ve mutluluğun hâkim olduğu bir yaşam kurabilmeleri ih-sana, ihsan ise doğru bir Allah inancına sahip olmaya bağlıdır. Bahsi geçen ayette net ifadeler ile Allah'tan başkasına ibadet edilmemesi emredilmiş ve Rab kelimesi رَّب "sen" zamiri ile Hz. Muhammed ile ilişkilendirilerek bize ait bir ilah vurgusu ön plana çıkarılmıştır. Bu ilah zayıflıktan, acziyetten uzak, tam tersine tüm güç ve kudret sıfatlarına sahip, yaratan, yarattıklarına hükmeden ve onların her yaptığından haberdar olan bir ilahdır. İşte insanlar bu sıfatlara haiz bir ilahın gözetimi altında davranışlarını sürekli kontrol altında tutmaktadırlar.

İnsanın varlık bulmasının gerçek sebebi elbette ki Allah'tır. Ama anne-babada, varlığın tali sebebidir. Varlığın hakiki sebebi olan Allah'a, kendi şanına yakışır

¹⁴ Fahreddin Râzî, *Kelime-i Tevhidin Sırları*, çev. İbrahim Coşkun (İstanbul: Kampanya Kitapları, 2015), 59-87.

¹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr, (Mısır: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), 1/19; Ebu'l-Huseyin Müslim b. Haccâc, *Sahih-i Müslim* (Kahire: Matbaatü'l-Halebi, 1955), 41/19-23.

¹⁶ Fussilet 41/19-23.

¹⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Hasen b. Huseyn et-Teymî Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420), 20/332.

¹⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 20/332.

şekilde şükür ve ibadetle ta'zim edilmesi gerekiyorsa anne-babada varlığın tali sebebi olması nedeni ile ta'zimi hak etmektedir. Ayet, bu benzerlikler üzerinden hareketle yeryüzünde insan-insan, insan-toplum ilişkilerinin olması gerektiği şekilde devam edebilmesi için iki kontrol mekanizması kurmaktadır. İlki gerçek varlık sebebi olan Allah diğeri ise, dolaylı varlık sebebi olan anne-babadır. Allah'a imanı olan her insan bu ayetin mefhumu gereğince anne-babaya itaat etmek durumundadır. Bu durum ebeveynlere dünya hayatında çocuklarını kontrol etme ve yönlendirme hakkı vermektedir. Burada düşünülmesi gereken husus ayetin, Allah'a şükretmeyi bir görev ve ödev olarak zikretmesinin yanı sıra anne-babaya karşıda ihsanla davranılmasını zorunlu kılmak sureti ile iki kontrol mekanizmasını da insanların vicdanlarında faal ve etkin kılmasıdır.¹⁹ Allah, yapılmasını emrettiği ibadetlerle mutlak otoritenin unutulmasına imkân vermemektedir. Aynı durum ayetin peşinden anne-babanın sürekli akıllarda tutulması, unutulmaması için "Onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlanırsa"²⁰ buyurarak anne-babaya ta'zimin süresini ölüme kadar olan süre olarak belirlemektedir. Bu ise anne-babanın çocukları üzerindeki otorite süresinin onların hayatta olduğu sürelerin tamamını kapsadığı anlamına gelmektedir.²¹

Aynı surenin 19. ayetinde Allah, *وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا* "Kim de âhireti ister ve bir mümin olarak âhiret için ona yaraşır bir çabayla çalışırsa işte böylelerinin çabaları karşılık görecektir." buyurarak ahiret hayatında Müslümanların kurtuluşa ermesini ona yaraşır şekilde yapılan çaba ve gayretlerle ilintiledi. Bu ayette ise ona yakışan çaba ve gayretlerden en önemlileri olan Allah'a hakkı ile ibadet ve ta'zimde bulunmak, ana-babaya hürmet, saygı ve itaat ile akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını vermek, ebedi hayatta kurtuluşun gereği olarak verilmiş, yine insanlar üzerindeki güçlü kontrol mekanizmasının kıyamete kadar korunmasını sağlamıştır.²²

1.2.Birlikte Yaşama Kültürü ile İlgili İlkeler

Sosyal hayat, karşılıklı ilişkilerin olduğu bir süreçtir. Bu sürecin olumlu ya da olumsuz işleyişi de tamamen kural ve değerlerle ilişkilidir. Bu durum sosyal değerleri, "insan ve toplum yaşamına anlam katan, insanları sevgi, saygı zemininde bir arada tutan, sosyal bütünleşmeyi sağlayan inanç ve kanaatlerin bütünüdür" şeklinde tanımlamaya imkân vermektedir. İşte bu kural ve değerlerden bazıları şunlardır;

1.2.1.Savurganlığın ve İsrafin Önüne Geçmek

İnsanın, aklını, malını ve bedenini gerektiğinden daha fazla kullanması

¹⁹ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kurân*, thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim Etfîş (Kahire: Dârul-Kutubi'l Mısıriyye, 1964), 10/238.

²⁰ el-İsrâ 17/23.

²¹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 20/232; Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzil* (Beyrut: Dârul-Kutubi'l Arabî, 1407), 2/658; Ebû Câfer Mahmûd b. Cerîr Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyil-Kur'ân* (Mekke: Dâru't-Terbiyye, 1431), 17/414; Seyyid Kutub b. İbrahim, *fî Zilâli'l-Kur'ân*, 15/2221.

²² Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 20/232; Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/658; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/414.

anlamına gelen israf, olması makul ve mantıklı olan sınırı aşmaktır. Hangi durumda olursa olsun kullanılan şeyde haddin aşılması, ölçü ve dengenin kaybolduğu her durum israf tanımı içine girmektedir.²³ Her israf ise zulümdür. Bu nedenle tüm semavi dinler genelde, özelde ise İslam dininde, ahlaki ilkelerdeki yıkıcı etkileri nedeni ile israf yasaklanmıştır.²⁴

İçinde yaşadığımız zaman, yerel ve küresel boyutta bireyi ve toplumu etkileyen sorunların başında tebzîr/savurganlık olduğuna işaret etmektedir. Durum böyle iken tebzîr/israf gerçeği günümüz ekonomistlerinin gözden kaçırdığı ama bunun sonucunda birçok aile ve ülke ekonomisine olumsuz yansıyan hatta dağılmalarına sebep olan bir etken olduğu görülmektedir. Bu nedenle hangi din ya da düşüncenin müntesibi olunursa olunsun yaşadığımız coğrafya içerisinde israftan kaçınarak yaşamadığımız sürece insanlığı birçok felaketin beklediği bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. “إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا” “Çünkü savurganlar şeytanların dostlarıdır. Şeytan da rabbine karşı çok nankördür.”²⁵ ayetinde savurganları şeytanın kardeşleri olarak niteleyen²⁶ Allah, israf ile yapılan işin çirkinliğine işaret etmiş, bu meyanda şeytanın yaptığı işlerle müsriflerin işleri arasında bir teşbih yapılarak bu şen'i eylemden, şeytandan uzak duruyormuşçasına uzak durulması gerektiğine vurgu yapmıştır.²⁷ Diğer taraftan Râzî'ye göre âyeti kerimede şeytanın özelliği olarak geçen “kefûr”dan maksat, şeytanın, Allah'a olan isyanı ve bozgunculuk yapıp insanları yoldan saptırmaya kendini adanmasıdır. Bunun gibi Allah'ın dünya hayatında mal ve servet ile zenginleştirdiği kişi, kendisine Allah tarafından verilen bu zenginliği rızasına aykırı yollarda kullanırsa o da şeytanın niteliği olan kefûr sıfatıyla nitelendirilir.²⁸

Günümüzde israfın bu denli büyük boyutlara ulaşmasında en büyük faktör, kapitalizm adı verilen üretim araçlarının özel mülkiyetine ve bunların kâr amacıyla işletilmesine dayanan bir ekonomik sistemdir. Bu sistemin dünya ekonomi anlayışına hâkim olması ve hâkimiyetini korumak maksadı ile her yolu denemesi, bu durumu körükleyen bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ekonomik sistem, insanları daha fazla tüketime teşvik etmek için, ihtiyaçları manipüle etmiş, kitle iletişim araçlarını, moda unsurunu, yaşlanma karşıtı ürünleri, alışveriş merkezlerini ve en son olarak sınırsız harcamanın daha kolay yapılabilmesi için kredi kartı gibi her yolu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmış ve başarılı da olmuştur. Kredi kartı ile her istediğini alabilmenin önündeki engelleri kaldıran insan, fütursuzca harcama yarısına girmiştir. Bu durum insanların israf ve savurganlığı normalleştirmesine ve bunun toplumların genel kabul gören bir özelliği haline gelmesine neden olmuştur. Hatta öyle olmuştur ki; insanların ihtiyaç algısı elindeki ürünün yenisi çıktığında bu

²³ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 20/328; Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/658; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/414.

²⁴ el-İsrâ 17/27.

²⁵ el-İsrâ 17/27.

²⁶ el-İsrâ 17/27.

²⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14/568; Ebu Muhammed Hüseyin b. Mes'ud b. Muhammed Beğavî, *Meâlimu't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Abdurrezzak Mehdî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420), 5/89; Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/661; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 20/328.

²⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 20/328.

yeninin ihtiyaç olarak algılanmasına neden olacak şekilde değişmiştir.²⁹ İşte insan, bu yeni algı ile her yeni çıkan şeyi alarak daha çok tüketime yönelmiş, savurganlık tanımı içerisinde söyleyebileceğimiz hedonik, sembolik ve gösterişçi tüketim türleri toplumun ekonomik düzeyi en düşük olanından en yüksek olanına kadar herkesi kuşatmasına sebep olmuştur. Bu anlayış, özellikle kalkınmışlık düzeyi düşük ve de Müslüman toplumlarda toplumsal bir özellik halini alarak artık hiç kimse tarafından yadırganmayan, toplumun bir gerçeği haline geldi. İşte tam da bu sebeplerden dolayı İslâm, idarecilere, el-İsrâ suresinde mübezzir olarak tarif edilen mürşid kişilerin mali birikimlerine, varlıklarını saçıp savurarak israf etmesinin ve bu savurganlığı sebebi ile bakmakla yükümlü olduğu aile bireylerinin ve toplumun maruz kalacağı zararların önüne geçmesi maksadı ile hacr koyma yetkisini vermiştir.³⁰

Toplumun, kapitalizmin baskı ve manipülasyonları ile edindiği yeni ihtiyaç algısı ile ortaya çıkan toplumsal sefahat, bireysel, toplumsal ve çevresel anlamda birçok yıkıma neden olmuştur. Her geçen gün üzerinde yaşadığımız dünya da hepimize ait olan kaynaklar savurgan zümre tarafından yok edilmektedir. Buna ilaveten ağır borçların altında psikolojik buhrana sürüklenen ve intihara kalkışan insanların sayısı da her geçen gün artmaktadır. Bu durumun ise bu insanların ailelerinde psikolojik sorunlara sebep olarak ailelerin dağılmasına, kişisel zevkleri peşinden koşan egoist, bencil insanların çoğalmasına neden olduğu düşünüldüğünde ayetin ifade ettiği anlamın ne denli önemli olduğu görülecektir.

1.2.2.Cimriliği Yasaklamak, Paylaşmayı Öngörmek

İslam ahlak düşünce sistemi, dört temel erdemle özetlenebilir. Bunlar akıl, adalet, cesaret ve cömertliktir. Bu dört temel erdemin karşısı ise, zulüm, cehalet, korkaklık ve cimriliktir.³¹ Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere her erdemli davranışın bir zıttı bulunmaktadır ve cömertliğin zıttı ise cimriliktir. Her erdemli davranış iyi iken, zıtları insanlar arasında yerilen ve istenmeyen davranışlardır.³²

Sürekli kazanma ve biriktirme içgüdüsünün bir yansıması olarak cimrilik, insanı olumsuz etkileyen bir sapkınlık türüdür. Arka planında geleceğe yönelik bir hazırlık ve güven maksadı güden her türlü tutumluluk normal olmasına rağmen, cimriler için bunu söylemek mümkün değildir. Çünkü cimri, normatif değerlerin dışına çıkarak tutumlu olmanın mantıksal amaçlarının ötesine geçmektedir. Cimrilik, insanın madde ile olan içsel bağının değiştirilerek, onu bağımlılık derecesinde sevmesine ve maddeyi vasıta değil amaç edinmesine sebep olmaktadır.³³ İşte bu yönü ile

²⁹Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14/568; Beğavî, *Meâlimu't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*, 5/89; Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/661; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 20/328.

³⁰H. Yunus Apaydın, "Hacir" *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 14/513-517.

³¹Ebu Ali Ahmed İbn Muhammed İbn Yakub Miskeveyh, *Ahlakî Olgunlaştırma*, çev. Abdulkadir Şener v.dğr. (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983), 30-37; İbn Hazm Ebû Muhammed, *Ahlak el-Ahlâk ve's-siyer fî müdâvâtî'n-nüfûs*, çev. Cemalettin Erdemci- Hasan Hüseyin Bircan (Van: Bilge Adam yayınları, 1983), 112-113; Mustafa Çağrıncı, *İslam Düşüncesinde Ahlak* (Dem Yayınları, 2020), 156; H. Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı, 1994), 170-209.

³²David Ross, *Aristoteles*, çev. Ahmet Arslan (Kabalıcı Yayınları, 2002), 241; Ahmet Hamdi Akseki, *İslam Dini (Ciltli) İtikat, İbadet, Ahlak* (Ankara: Nur Yayınları, tarihsiz), 253.

³³M. Münir Raşit Öymen, *Psikoloji Sosyoloji ve Pedagoji Açısından Ahlak Eğitimi* (İstanbul: Murat Matbaacılık, 1975), 47.

cimrilik artık kişi de psikolojik bir hastalık haline dönüşmektedir.³⁴

Cimrilik hastalığı hem bireysel hem de toplumsal anlamda birçok zarara yol açmaktadır. Kişi merhamet duygularını kaybetmekle kalmayıp, daha çok kazanma ve biriktirme uğruna başka insanların canına ve malına zarar verebilmektedir.³⁵ Hatta bununla da kalmayarak gündelik hayatını ve davranışlarını da etkilemekte, onun aklını ve fikrini esir alarak kimlik problemleri yaşamasına neden olabilmektedir. Böylece insan ölçülü ve dengeli davranabilme yetisini de kaybetmiş olmaktadır.³⁶

Cimrilik bireysel anlamda insanın, toplumdan korkarak uzaklaşmasına, uzlet hayatını tercih etmesine, vicdan azabı ve pişmanlık gibi olumsuz duygular yaşamasına neden olmaktadır. Tüm bu nedenlerden dolayı kendisine Allah tarafından nimet olarak verilen varlıklar onun için, huzur ve neşe kaynağı değil, mutsuzluğun temel sebebi olur. Çünkü biriktirme hırısı, doğal ihtiyaçlarını bile karşılamasına engel olurken, bitecek hissiyatı akıl ve gönül dünyasında ciddi tahribatlar yaşamasına neden olmaktadır.³⁷

Cimriliği hayat felsefesi haline getiren bireylerin toplumsal ilişkileri de çıkar üzerine kurulmuştur. Rant ve çıkar ilişkilerine dayalı dostluklar bu durum devam ettiği sürece dost kalabilirler. Ne zaman ki bu çıkar birlikteliği son bulursa işte o zaman mevcut dostluk, amansız bir düşmanlığa dönüşecektir. Bu nedenle cimri insanların toplumsal ilişkileri neredeyse yok denecek kadar az olup insanlar arasında itibar ve saygınlıkları da bulunmamaktadır. Cimrilik sebebi ile aile bağları zayıflamakta hatta tamamen kopmaktadır. Buna bağlı olarak aile ve toplumsal anlamda birlikteliğin göstergesi olan yardımlaşma, merhamet gibi insani duygular da kaybolmaktadır. Bunun sonucu ise tek ve yalnız bir hayata mahkûm olmaktadır.³⁸

Görüldüğü üzere cimriliğin hem birey hem de toplum üzerinde olumsuz yansımaları bulunmaktadır. İnsan fitratını en iyi bilen Allah **قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذَا لَا تُمْسِكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ قَتُورًا** "De ki: "Rabbimin rahmet hazinelerine eğer siz sahip olsaydınız, harcanır korkusuyla kısıtıkça kısırdınız. İnsanoğlu çok eli sıkıdır"³⁹ buyurarak önce onun yaratılış kodları içerisinde cimriliğin bulunduğuna dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra aynı surenin 29. ayetinde ise **وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا** "Eli sıkı olma, ölçsüzce eli açık da olma; sonra kınanacak, kendi kendine hayıflanacak duruma düşersin"⁴⁰ buyurarak cimriliği ve israfı yermektedir.

Zemahşerî bu ayetin tefsirinde, insanın sahip olduğu maddi varlıklar içerisinde Allah'ın hakkı bulunduğunu, cimrilerin cimrilikleri sebebi ile Allah'ın hakkını

³⁴ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: Rehber Yayınları, 1997), 161.

³⁵ Mustafa Çağrı, *Ana Hatlarıyla İslam Ahlakı* (Ensar Neşriyat, 1991), 28.

³⁶ Ebu'l-Hasan Mâverî, *Maddi ve Manevi Yüce Hedefler*, çev. Bergamalı Cevdet Efendi (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993), 502; Murtazâ Mutahharî, *İnsan-ı Kamil* (Akademi Yayınları, 1989), 192.

³⁷ Christian Gotthilf Salzmann, *Çocuğunuzu Yanlış Eğitiyorsunuz*, çev. M. Cahit Gündoğdu (Hayat Yayınları, 2006), 133.

³⁸ Tuncer Elmacioğlu, *Bilgece Yaşamak* (İstanbul: Beyaz Yayınları, 1999), 133; Hasan Haksan, *Çağdaş Görgü Sözlüğü* (İstanbul: Varlık Yayınevi, 1967), 19.

³⁹ el-İsrâ 17/100.

⁴⁰ el-İsrâ 17/29.

fakir ve ihtiyaç sahiplerine vermediğini, müsriflerin ise kontrolsüz harcamaları ve dağıtmaları sebebi ile bu görevi yerine getirmekten aciz kaldıklarını ifade etmektedir. İşte bu nedenle ayetin muhtevası içerisinde birisi ifrat olan israf ile diğeri tefrit olan cimrilikten uzak durulması gerektiği ifade edilmektedir.⁴¹

Râzî'ye göre, bir önceki ayette Hz. Muhammed'e infak etmesi emredilirken bu ayette ise bu infakın nasıl olacağı hakkında bilgi verilmektedir. Furkan suresi 67. ayette "Onlar ki harcadıkları vakit ne israf ne de sıklık yaparlar, ikisi arası ortalama olur" buyurmak sureti ile infakın orta halli olması gerekliliğine işaret edilmiştir. Infakın, bu yöntem ile hem kendine hem ailesine hem de akrabalarına darlık ve sıkıntı vermeyecek şekilde yapılması "Eli sıkı olma" ayetinin ifadesi ile Allah resulünden istenmiştir. Özetle Râzî, insanın, biri ifrat olan cimrilik ile diğeri tefrit olan saçıp savurmak arasında bir orta yol bulması gerektiğini söylemektedir. Çünkü Allah, "Böylece sizi, vasat (örnek, mutedil) bir ümmet yapmışızdır"⁴² buyurmak sureti ile insanların orta yolu tercih etmeleri gerektiğini bildirmiştir.⁴³ Yine Râzî "kınanmış" olma fiilinin, malını tamamen zayi etmesinden ve çoluk çocuğunu sıkıntı ve darlığa düşürmesinden dolayı hem kendisinin hem de arkadaşlarının onu kınaması anlamına geldiğini ifade etmektedir. Bu kınama neticesinde sahip oldukları üzerinde cimrilik yapanlar, Kaffâl'in da ifade ettiği gibi bineği yorgunluktan dolayı hareket edemeyen ve bu sebeple yolda kalan kimselere benzemektedir. Çünkü insanın sahip olduğu tüm zenginlikler, Allah'ın insanlara verdiği ömür nimetinin sonuna ulaştıran bir binit gibidir.⁴⁴

1.2.3. Bireyi ve Toplumu Koruma Altına Almak

Bir fert ve toplum inşa etme maksadı güden Kur'ân'ın düzeltmek maksadı ile müdahil olduğu konulardan biri de nüzul döneminde reel bir vakıa olarak hayatiyetini devam ettiren "çocukların öldürülmesi" konusudur. Nüzul coğrafyasında fiziksel bir vahşet olarak beliren ve arka planında çeşitli itikadî ve kültürel sebeplerin bulunduğu bu vahşi eylem, Kur'ân 'da "وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ حَسْبَ إِفْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِبَائُكُمْ إِنْ قَتَلْتُمْ كَانُوا فَكِيرًا" "Fakirlik korkusuyla çocuklarınızın canına kıymayın! Biz onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahtır"⁴⁵ ayetinde çok açık ve net bir dille kınanarak ilahi bir tavır ortaya konulmuştur. Bahsi geçen cinayet günümüzde her ne kadar Arap cahiliye toplumunda cereyan ettiği şekilde olmasa da halen varlığını devam ettirmektedir. Bu nedenle klasik ve modern dönem bilim insanları, ilgili ayetleri çağın gereklerine hitap edecek şekilde bir yorumlama gayreti göstermişlerdir.⁴⁶

Çocukların öldürülme konusu, Kur'ân-ı Kerim'de yedi ayette

⁴¹ Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/662.

⁴² el-Bakara 2/143.

⁴³ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 20/330.

⁴⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 20/330.

⁴⁵ el-İsrâ 17/31.

⁴⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/578; Beğavî, *Meâlimu't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*, 5/90; Ebu't-Tayyib Muhammed Sâdık Han b. Hasan b. Ali ibn Lutfullah Kinnûcî, *Fethu'l-beyân fî makâsidi'l-Kur'ân* (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1992), 7/384; Seyyid Kutub b. İbrahim, *fî Zilâli'l-Kur'ân*, 15/2223.

zikredilmektedir. Bu ayetlerin beşinde قتل “katl”,⁴⁷ bir ayette اَيْمِسِكُهُ عَلَى هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ ifadesi ile⁴⁸ bir yerde de الْمَوْدَّةُ “kelimeleri kullanılarak anlatılmıştır. Bu yedi ayetten biri hariç diğerlerinin Mekki ayetlerden olması, Medine döneminde bu sorunun neredeyse bitmiş olduğuna işaret etmektedir. Bu durum ise Kur’ân’ın insanların gönül dünyalarında bu kadar kısa sürede nasıl bir dönüşüm sağladığını göstermesi açısından oldukça önemlidir.⁵⁰

Kur’ân, çocukların öldürülmesini yasaklayan ayetlerle öncelikli olarak yaşam hakkı olan her bireyin bu hakkını koruma altına almayı murat etmektedir. Bu amaçla ilahi öğretiler ışığında insan, vahyin terbiyesinden geçirilmektedir. Muhatap toplumun yaşadığı dönemde kanayan bir yara olan bu problem çok kısa bir süre içerisinde çözüme kavuşturulmuş olsa da ilgili ayetler hali hazırda hala güncelliğini korumaktadır.⁵¹

Mevdûdî, neslin devamını engellemeye yönelik her eylemin, milletlerin yok olmasına neden olduğunu, bunun ise insanlığa karşı işlenmiş bir suç olduğunu ifade etmektedir. Ona göre ayetlerde bahsi geçen öldürme şekli bir yöntem olup burada eleştirilen ya da sapkınlık olarak ifade edilen öldürmenin nasıl yapıldığı değil bizzat öldürmenin kendisidir.⁵²

Kur’ân yolu adlı tefsirde de anne karnında öldürülen çocuklarla diri diri toprağa gömülen çocukların aynı kategoride olduğu belirtilmektedir. Günümüzde kadının güzelliğinin bozulması, çocuğun bireysel hayata engel olması gibi sebepler nüzul dönemindeki çocuk katlinin sebeplerine ilave edilmiştir. Neticede sonucu aynı olan vahşice bir eylem işlenmektedir.⁵³

Râzî’nin ayetin tefsirinde belirttiğine göre önceki ayetlerde Allah, evlatların anne-babalarına nasıl davranacağına ilişkin öğretileri verdikten sonra bu ayette de anne-babanın çocuklarına nasıl davranması gerektiğini anlatmaktadır. Ayet, çocukların ebeveynlerine karşı, ebeveynlerin de çocuklarına karşı sevgi, saygı, merhamet üzerine kurgulanmış bir davranış biçimi içerisinde olmaları gerektiğini ifade etmektedir. Aksi halde mikro anlamda toplumun en küçük yapı birimi olan aile kurumu zarar görecektir ve dağılmasına neden olacak, makro anlamda da toplumlar olumsuz etkilenecek dünyada huzur ve güven ortamı kalmayacaktır. Bunun yanı sıra Râzî, çocukların öldürülme gerekçesi olarak fakirlik korkusunun bir inanç ve teslimiyet sorunu olduğuna da işaret etmektedir. Çünkü Allah bu surede rızkın her insana bizzat kendisi tarafından ulaştırılacağını beyan etmektedir. Bu kadar açık ve net bir ayete rağmen bu endişeyi yaşamak bir iman sorunudur. Şayet çocukların öldürülme sebepleri cahiliyede olduğu gibi kız çocuklarının kıskanılması ise, o halde de bu,

⁴⁷ el-En’âm 6/137, 140, 151; el-İsrâ 17/31; el-Mümtehine 60/12.

⁴⁸ en-Nahl 16/59.

⁴⁹ et-Tekvîr 81/8-9.

⁵⁰ Yavuz Yıldırım, “İslam Öncesi Arap Yarımadasında Çocuk Öldürme Olgusu”, *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, 7 (17 Nisan 2012): 95.

⁵¹ Hayrettin Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 5/559.

⁵² Ebu’l -Âlâ Mevdûdî, *Tefhîmu’l Kur’ân*, çev. Muhammed Han Kayani (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 1/599.

⁵³ Hayrettin Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu*, 2/486-487.

dünyaya bir son hazırlanması anlamına gelmektedir. Çünkü insan fitratı doğup, büyüme, evlenme ve çoğalma üzerine kurulmuştur.⁵⁴

Günümüzde modern tıp alanındaki gelişmelere bağlı olarak geçmişte gündem olmayan bu nedenle fıkıh literatüründe yeri olmayan klonlama, taşıyıcı annelik, yapay tohumlama, embriyo dondurma ve süt bankaları gibi uygulamalar neslin dejenerasyonuna yönelik birtakım uygulamalar olduğu görülmektedir. Bu fitrata aykırı uygulamalardan klonlama yolu ile babanın olmadığı, kadın merkezli bir nesil inşa etme gayreti ön plana çıkmakta olup aile olgusu çökertilmeye çalışılmaktadır. Hâlbuki Kur'ân bu alanın sınırlarını "...Allah'ın yaratmasında değişme olmaz"⁵⁵ diyerek netleştirmiştir. Taşıyıcı annelik denilen uygulama da baba ya da üçüncü bir erkek tarafından sağlanan üreme hücrelerinin taşıyıcı anneye cinsel birleşme olmaksızın ulaştırılması neticesinde bir bebeğin dünyaya getirilmesidir.⁵⁶ Bu ve benzeri yukarıda sıraladığımız her bir yöntem Allah'ın insanlar için kodladığı fitratı bozan ve aile olgusunu dağıtan eylemler olmasından dolayı haramlığı üzerinde tartışmaya mahal dahi yoktur.⁵⁷

1.2.4.Neslin Devamını Sağlamak

İnsanoğlunun içerisinde bulunduğu sürekli değişim hali inkâr edilemez bir gerçektir. Ama insandaki ego, saldırganlık ve fizyolojik güdüler ilk insandan itibaren hiç değişmemiştir ve değişmeyecektir. Sosyal hayata ilişkin olarak koyduğu emir ve yasaklarla Kur'ân, insanı merkeze koymuştur. Bu nedenle Kur'ân'ın her döneme dair söyleyeceklerinin olması ve bunların da kabul edilebilir olması olağan bir durumdur. Bu bağlamda insanın yaratılışında var olan eğilimlere karşı aileyi ve toplumu korumak için Kur'ân, birtakım önlemler almıştır. "وَلَا تَقْرَبُوا الزَّوْجَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا"⁵⁸ "Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o hayâsızlıktır, çok kötü bir yoldur"⁵⁸ ayeti ile Kur'ân hem bireyleri hem de toplumu muhatap edinmiştir. Bu ilahi emirle Allah, zinayı haram kılmanın yanı sıra ona yönelten, yapılması için fırsat ve zemin hazırlayan her türlü eylemi de yasaklamaktadır. Bireyden, bu ayetin gereğince zina ve zinaya sebep olacak her türlü menhiyattan uzak durması istenmişken, dolaylı olarak toplumdan da zinayı önleyici tedbirler alması ve zinaya sebep olan eylemleri ve sebepleri ortadan kaldırması istenmiştir. Bu kapsamda zinayı engelleyecek bir çevrenin oluşturulması için gerekli tüm eğitsel ve hukuki düzenlemelerinin yapılması görevi de dolaylı olarak topluma düşmektedir.⁵⁹

Kur'ân, insan hayatını Allah'ın iradesi doğrultusunda düzenlerken bir takım kanuni ve hukuki düzenlemelerin olması gerektiğini de ifade etmektedir. Bu anlamda İslam, zina ve zina iftirası gibi suçlara cezai müeyyideler belirlemiş,⁶⁰ teşhirciliğin önüne geçmek için insanları tesettür emri ile mükellef tutmuştur.⁶¹ Harama

⁵⁴ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 20/331; Seyyid Kutub b. İbrahim, *fî Zılâli'l-Kur'ân*, 15/2223.

⁵⁵ er-Rûm 30/30.

⁵⁶ İsmail Köksal, *Genetik Kopyalamanın Fıkıhî Yönü* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2005), 115.

⁵⁷ Mesut Bayar, "Neslin Korunması İlkesinin Kapsamına Dair Bir İnceleme", *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2020), 139-140.

⁵⁸ el-İsrâ 17/31

⁵⁹ Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'ân*, 3/107.

⁶⁰ en-Nûr 24/3-4.

⁶¹ en-Nûr 24/31.

bakılmasını ve fuhşu şiddetle yasaklamıştır.⁶² Zinaya teşvik eden, içeriğinde cinsellik ihtiva eden söz ve söylemlere sahip şarkı ve türküleri, oyun ve resimleri yasaklamış, evliliğe teşvik ederek önündeki engelleri kaldıracak düzenlemeler yapmıştır.⁶³ Diğer yandan aile kurumunun önemine dikkat çeken İslam, aile kurumunun dağılmasına sebep olacak her eylemin de karşısında olmuştur. Bu eylemlerden biri olan zina, neslin karışmasına ve zina sebebi ile işlenen cinayetlere sebep olacağından insanlar arasında olması murat edilen huzur ve sükûnet ortamının bozulmasına sebep olacaktır.⁶⁴

Zina, evli bireylerin birbirlerine karşı hissettikleri muhabbet ve sevgiyi tüketen bir eylemdir. Zina işlenmesi durumunda sevgi, saygı ve sükûnet esası üzerine kurulu bir aile birlikteliğinin yürütülmesi mümkün değildir. Özellikle ataerkil bir anlayışa sahip toplumlarda evlilik dışı ilişkilerde en fazla mağdur edilen kesim kadınlar olmaktadır. Çünkü bu toplumlarda namus kavramının muhatabı-tüm yanlışlığına rağmen- kadınlardır. Bu nedenle zinaya karışmış kadınlar, toplum nezdinde ötelenmesi ve uzak durulması gereken kadınlar olarak nitelendirilmektedir.⁶⁵

Râzî bu ayetin tefsirinde, zinanın birçok olumsuz duruma neden olduğunu ifade etmiş ve bu olumsuzlukları; neseplerin karışması ve kaybolması, namus davası nedeni ile işlenen cinayetler, kadının iffetini kirletmesinden dolayı toplumdan tecrit edilmesi, zina eyleminin yaygınlaşması ve kadınlar adına güven ortamının kaybolması olarak sıralamıştır.⁶⁶

Yine insan olmanın gereği tek eşli bir hayatın tercihidir. Zinaya bulaşan bir erkek için tek eşli hayatı devam ettirmesi zor olacaktır. Bu durum, insanın canlılar arasında eşrefi mahlûk olma sıfatını ortadan kaldıracak ve onun sıradan bir canlı olmasına neden olacaktır. Diğer taraftan evlilik sadece şehveti teskin etmek maksadı ile yapılmayıp hayatın her yönden paylaşılmasını sağlayan önemli bir müessesedir. Bu yükümlülük ancak birbirlerine saygı, sevgi hisseden ve birbirlerine güven veren eşlerle yerine getirilmesi mümkündür.⁶⁷

Seyyid Kutub ise, zina eylemini adam öldürmenin bir çeşidi olarak görmüştür. Çünkü zina eylemi ile hayatın özü olan meni başka bir rahme bırakıldığı için dolaylı olarak bir öldürme eylemi gerçekleşmektedir. Çünkü bu yolla dünyaya gelen çocuklar çoğu zaman kendi kaderlerine terkedildiklerinden dolayı ya ölümle ya da kararlı hayatları ile ölüme terkedilmiş olmaktadır. Ayrıca zina suçunu işleyen erkek ve kadından her biri zina sonucu doğacak bebeği ya doğmadan önce ya da doğduktan sonra ortadan kaldırmaya yönelik bir çabanın içine girmektedirler ki bu bir cinayettir. Bu cinayetler ise neticede bir toplumun yok edilmesi anlamına gelmektedir.⁶⁸

⁶² en-Nûr 24/29-30.

⁶³ Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'ân*, 3/107; Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/661; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 20/331; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/438.

⁶⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 20/331-332.

⁶⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 20/331-332.

⁶⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 20/331-332; Seyyid Kutub b. İbrahim, *fî Zılâli'l-Kur'ân*, 15/2225.

⁶⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 20/331-332; Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmî'l-Kurân*, 10/254.

⁶⁸ Seyyid Kutub b. İbrahim, *fî Zılâli'l-Kur'ân*, 15/2224.

1.2.5.Cinayeti Engelleyerek Dünyada Huzur ve sükûneti Temin etmek

Varlıklar âlemi içerisinde en mükemmel özelliklere sahip varlık insandır. Allah tarafından gönderilen tüm dinlerin gerçek amacı insanoğlu için dünya ve ahiret mutluluğunu temin etmektir. Bu mutluluğu elde etmek için insana düşen, Allah tarafından gönderilen ve sadece insanın mutluluğunu esas alan ilke ve prensipleri yaşaması ve bunların yaşanmasını sağlamaktır.

Âdem peygamber ile başlayan ilahi dinlerin genel adının İslam yani barış ve esenlik olması itibarıyla gönderilen bütün semavi dinler, insanın en temel hakkının yaşama hakkı olduğu üzerinde ittifak etmiştir. Çünkü yaşama hakkı olmadan insanın diğer haklarını elde etmesi olanaksızdır.⁶⁹ Bu nedenle semavi dinlerde insan ne kadar kıymeti haiz bir varlık ise, yaşama hakkı da o kadar önemlidir. Bu bağlamda semavi dinlerin kutsal kitapları incelendiğinde insana ve onun yaşam hakkına ne kadar değer verdiğini gösteren ilahi mesajların bulunduğu görülecektir. Hz. Muhammed tüm insanlığa "وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيٍّ سُلْطَانًا فَلَا يَسْرِفُ فِي" "Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın dokunulmaz kıldığı cana kıymayın. Bir kimse haksızlıkla öldürülürse velisine yetki verdik; ancak o da öldürme hususunda sınırı aşmasın; çünkü o, yeterince yardıma mazhar olmuştur."⁷⁰ ayeti ile insanın yaşam hakkının korunması gerektiğini tebliğ ederken, Hz. Musa'da kavmine, "Adam öldürmeyeceksin"⁷¹ diyerek insanların öldürülmemesi gerektiğini tebliğ etmiştir. Bu pasajda açık ve net olarak toplumsal huzur ve sükûneti sağlayacak ilkeler arasında insanın yaşama hakkı koruma altına alınmıştır. Bu ve benzeri daha birçok pasajı içerisinde barındıran Tevrat, bu emirleri ile doğrudan ya da dolaylı yollarla insanın hayat hakkını önemsemiş ve onu koruma altına almıştır. Aynı şekilde İncil'de de "Çünkü kötü düşünceler, cinayet, zina, fuhuş, hırsızlık, yalan yere tanıklık ve iftira hep yürekten kaynaklanır"⁷² pasajı ile insanın yaşam hakkı koruma altına alınmıştır. Buna benzer daha birçok mesajın bulunduğu Tevrat ve İncil'de, insanın hayat hakkını koruma adına adam öldürme eylemi yasaklanmış ve bunun Allah'ın emri, dünya ve ahiret mutluluğunun da anahtarı kabul edildiği açıkça belirtilmiştir. Hatta Tevrat adam öldürmeyi sadece yasaklamakla kalmamış, kasten bir cana kıyan kişi hakkında işlediği fiilin aynısı (kisas) ile cezalandırılmasını da emretmiştir.⁷³

İlahi dinlerin sonuncusu olma özelliğine sahip İslam dini de diğer ilahi dinlerden farklı davranmamış, o da insanın yaşam hakkına değer vermiş ve onu koruma altına almıştır. Kur'ân'ın pratiği olan peygamber sözleri ve uygulamaları da bu minvalde olmuştur.⁷⁴ Kur'ân'a göre insanı yaratan, yaşatan ve ecel ile belirlediği yaşam süresinin nihayetinde öldüren tek güç Allah'tır. Mülk suresinde الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ "Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu denemek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur. O, güçlüdür, çok bağışlayıcıdır"⁷⁵ ayetinde

⁶⁹ Seyyid Kutub b. İbrahim, *fî Zılâli'l-Kur'ân*, 15/2224.

⁷⁰ el-İsrâ 17/33.

⁷¹ *Kutsal Kitap: Tevrat*, Çıkış, 20:19.

⁷² *Kutsal Kitap: İncil*, Luka, 15:19.

⁷³ *Kutsal Kitap: Tevrat*, Çıkış 21:23; *Kutsal Kitap: Tevrat*, Levililer 24:17; *Kutsal Kitap: Tevrat*, Tesniye 19:21.

⁷⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 20/334; Beğavî, *Meâlimu't-tenzil fî tefsiri'l-Kur'ân*, 3/131.

⁷⁵ el-Mülk 67/2.

yaratan ve yaşatanın Allah olduğu ısrarla vurgulanmıştır. Hatta kâinat ve içerisindeki her şeyin insan için yaratıldığını söyleyen Kur'ân ayetleri, Allah nazarında insana ne denli önem verildiğini de göstermektedir.⁷⁶

Diğer taraftan insanların birlikte huzur ve güven içerisinde yaşayabilmelerini sağlayabilecek en geçerli ilke başkalarının yaşam hakkına riayet etmektir. Bir insanın öldürülmesi ile ondan sadece yaşama hakkı elinden alınmamakta, ölümüne bağlı diğer tüm hakları da elinden alınmaktadır.⁷⁷ Hâlbuki yaşam hakkı kişinin mülkü olmayıp Allah tarafından emanet olarak verilmiş bir haktır. Bu emanet ise tüm insanların koruması için yine onların uhdesine verilmiştir. Bu nedenle ister öldürme sureti ile olsun, isterse hayatını devam ettirmek için gerekli olan imkân ve ihtiyaçlarının elinden alınması şeklinde olsun hiçbir şekilde insanın yaşama hakkı elinden alınamaz. Ancak hayatı verenin izin verdiği hususlar bunun dışındadır.⁷⁸

İslam'ın insanın yaşam hakkına verdiği önemi göstermesi açısından katil için belirlediği cezalarda büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda öldüren için kısası öngören İslam, yaralamalarda da bizzat aynı cezayı vermek sureti ile insanın hayat hakkını muhafaza etmeye çalışmıştır. Bu duruşu ile İslam hem bireyin hem de toplumun huzur ve güven içerisinde yaşamasına yönelik tedbirler almıştır.

Bu tedbirlerin yanı sıra İslam, kişilik bozukluğu olan bireyleri de önemsemiş onları topluma kazandırmaya önem vermiştir. Anti sosyal kişilik bozukluğu;” toplumun belirlediği normlara uymakta zorlanan, toplumca suç sayılan iş ve eylemleri sürekli yapma eğilimi gösteren bireylere verilen isimdir.” Bu tanıya sahip kişiler toplumsal hayatta kendilerine düşen sorumluluğu yerine getiremeyen, ani harekete geçen, çoğunlukla saldırgan tavırlar gösteren kişilerdir. Bu kişiler suç işlediklerinde pişman olmadıkları gibi özdenetimleri de yoktur. Bu nedenle verilen cezalar bu kişilerin suç işlemelerini engelleyememektedir.⁷⁹ Bu davranış bozukluğuna dair bir önlem alınmadığı sürece toplumda işlenen suçların azaltılması veya ortadan kaldırılması mümkün olmayacaktır. Hz. Muhammed bu kişilerden her birine farklı yollar ve alternatifler sunarak onları ve dolayısı ile tüm toplumu suçlardan arındırmaya çalışmıştır.⁸⁰ Böylece anti sosyal kişilik bozukluğuna sahip bireylerin de topluma kazandırılması mümkün olabilmektedir. Bu alternatif yollara örnek olması açısından mesela zina suçu işleyen bir kimseye harama bakmamasını söylemek, oruç tutmasını ya da evlenmesini tavsiye etmek, cinsel söylemlerden ve bu söylemlerin yapıldığı ortamlardan uzaklaşmasını istemek akla gelebilecek peygamber tavsiyeleridir.⁸¹ Yine suça sevk eden etkenlerden biri olan öfkeyi kontrol edememe haline karşı, Allah'a sığınmayı, abdest alınmasını, ayakta ise oturulmasını, oturuyor ise

⁷⁶ Lokman 31/20.

⁷⁷ Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Ebû Mansûr Mâturîdî, *Tefsîru'l-Mâturîdî, Te'vilâtü ehlü's-sünne* (Lübnan: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2005), 7/140.

⁷⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 20/333.

⁷⁹ M. Orhan Öztürk- Aylin Uluşahin, *Ruh sağlığı ve Bozuklukları*, (Ankara: Nobel Tıp Kitapları, 2016), 2917.

⁸⁰ Beril Yavuz Bozdoğan, “Mükerrer Suçluluk, Davranım Bozukluğu ve Antisosyal Kişilik Bozukluğu'nun Ortak Değişkenleri Üzerine Bir Derleme”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 15/24 (2020): 2914-2934.

⁸¹ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim Buhârî, *Sahîhi Buhârî, thk. Topluluk* (Mısır: Dâru Tâku'n-Necât, 1422), 3/5065.

yatılmasını tavsiye eden peygamber tavsiyeleri⁸² kişiyi içinde bulunduğu olumsuz ruh halinden uzaklaştırabilecek yöntemlerdendir. Dolayısı ile İslam, suça zemin hazırlayan ortamları yasaklamak sureti ile suçu, işlenmeden engelleme yoluna gitmiştir. Kur'ân' da zinaya⁸³ ve yetim malına yaklaşılmaması⁸⁴ ile ilgili ayetler suçun işlenmeden önce engellemesine dair örnek olarak verilebilecek ayetlerdir.

1.2.6.Huzur ve Güvenliğin Temini İçin Malı Koruma Altına Almak

İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem ile son peygamber Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberlerin temel hedefi insana ulaşmak ve onun hem dünya hem de ahiret saadetine temin etmek olmuştur. Bunun sağlanabilmesi ve insanoglunun onurlu bir hayat yaşayabilmesi bir takım temel hakların varlığı ile mümkün olmaktadır. Din, akıl, can, namus ve malın korunması bu hakların en önemlilerindendir. "وَلَا تَقْرُبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولا وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَرَئُوا" "Rüşdüne erinceye kadar yetimin malına, onun yararına olmadıkça el sürmeyin. Ahde vefa gösterin; çünkü ahid sorumluluk doğurur. Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu hem daha iyidir hem de sonucu daha güzeldir"⁸⁵ ayetleri bu temel haklardan malın korunması ve buna bağlı olarak insanın huzur ve güven içerisinde yaşamasını sağlama maksadı gütmektedir.

İnsanın eşya ile olan bu münasebeti ve nesnelere sahip olmak için verdiği mücadeleye, mülkiyetin temellendirilmesini ve mülkiyetin nasıl şekillendirileceği konusunu gündeme getirmiştir. Mülkiyet "insana eşya üzerinde tasarrufta bulunma yetkisi veren bir haktır."⁸⁶ Ama tasarruf hakkı mülkiyetin mutlak ölçüsü değildir. Söz gelimi yetimin malına vasilik yapan kişi onun malında tasarruf hakkı bulunmasına rağmen söz konusu malın sahibi değildir ve sonsuz tasarruf hakkı da yoktur.⁸⁷ Bunun yanı sıra kişiye verilen eşyalar üzerindeki yetkiler İslam hukukunda denetime tabi tutulmuştur.⁸⁸ İslam hukukunda suçlar bu anlamda üç kısma ayrılmıştır. Birinci kısım suçlar, adam öldürmekle ilgili suçlardır ki, bu suçlar "hakkı ademiye" denilen şahsın haklarına karşı işlenen suçlar kapsamındadır. Bu suçlarda kişisel haklar öncelendiğinden dolayı af ve sulh geçerlidir.⁸⁹ İkinci kısım suçlar ise Allah'a karşı işlenen suçlar kapsamına alınmıştır. Hırsızlık, zina, içki içme, kazif veya zina iftirası, yol kesme gibi suçlar bu kapsamda olup bunlar insanların bir arada yaşamaları için kurulmuş olan düzeni bozacağından dolayı, suçtan zarar gören kimsenin şikâyeti

⁸² Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvud* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts), 4/249.

⁸³ el-İsrâ 17/32.

⁸⁴ el-İsrâ 17/34.

⁸⁵ el-İsrâ 17/35.

⁸⁶ Fikret Eren, *Mülkiyet Hukuku* (Ankara: Yetkin yayıncılık, 2016), 16; Hüseyin Hatemi v.dğr., *Eşya Hukuku* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1991), 9; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/444; A. Şeref Gözübüyük, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları* (Ankara: Turhan Kitabevi, 2009), 129.

⁸⁷ Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/665; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 20/337; Mâturîdî, *Tefsîru'l-Mâturîdî*, *Te'vilâtü ehlü's-sünne*, 7/43.

⁸⁸ Ebu'l Âlâ Mevdûdî, *İslam Ekonomisinin Temel İlkeleri*, çev. Mehmet Emin Asan, (İstanbul: Çıra Yayınları, 2014), 214; Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali Vâhidî, *et-Tefsîru'l-vâhidî*, thk. Muhammed b. Suûd (Suudi İslâmiyye Üniversitesi: imâdetü'l-Bahsi'l-ilmî, 2009), 13/328.

⁸⁹ Sulhi Dönmezer - Sahir Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku* (İstanbul: Yetkin yayınları, 1979), 127.

beklenmeksizin amme davası olarak işlem görmektedir.⁹⁰ Üçüncü kısım suçlar ise taziri gerektiren suçlar olup devlete karşı işlenen suçlar bu kapsamdadır. Kişilere veya kamuya zarar vermelerinden dolayı devlet başkanı tarafından cezalandırılmaktadır.⁹¹ Görüldüğü üzere İslam, toplum düzenini bozacak her eylemin bizzat karşısında olmuş, bu düzeni bozan her eylem sahibine, işlediği fiile uygun ve yer yer ağır cezalar vererek fert ve toplumun güven ve huzurunu koruma altına almıştır.

Malın korunması ve böylece birlikte yaşama kültürünün temellerinin atılması için İslam'ın müdahil olduğu konulardan biri de faizdir. İslam dini faizi çok sert bir dille yasaklamış ve faizin haramlığı hususunda âlimler arasında farklı bir görüş de bulunmamaktadır. Klasik kaynaklarda faiz, mutlak fazlalık şeklinde değerlendirilmişken son dönem İslam düşünürleri, değişen iktisadi koşullar nedeni ile faizi, çeşitli yönleri ile tartışma konusu yapmıştır. Genel olarak bu tartışmalar faizin ne olduğu sorusu etrafında toplanmış, günümüzde farklı boyuta taşınmıştır. Bu tartışmaların neticesinde faiz yasağının alanı daraltılarak kişilere bankalarda işlem yapma imkânı verecek fikirler ileri sürülmüştür. İslam dünyasında Abûlaziz Çâvîş (ö. 1348/1929), Reşîd Rızâ (ö. 1354/1935), İsmail Hakkı İzmirli (ö. 1365/1946), Fazlurrahman, Ma'rûf ed-Devâlîbî (ö. 1424/2004) ve Süleyman Uludağ gibi isimlerin öncülüğünü yaptığı bu yaklaşıma göre fâiz ile ribâ aynı anlama gelmemektedir.⁹² Kur'an'da sert bir dille yasaklanan ribâ ile ilgili ayetleri⁹³ inceleyen modern dönem İslam düşünürleri, fâizin fahiş artış nedeni ile anaparanın kat kat arttığı cahiliye uygulaması olduğunu söylemişlerdir. Buna göre "kat kat ribâ yemeyin"⁹⁴ ifadelerini içeren ribâ yasağı ile ilgili ayet, düzenlemeler içerisinde merkezi bir konumda bulunmaktadır.⁹⁵

Söz konusu bu fikirler genel anlamda İslam dünyasının kapitalist sistem karşısında geliştirdikleri bir reaksiyon olarak görülmektedir. Dünyayı hâkimiyeti altına alan bu sistemden kaçışın mümkün olamayacağı nedeninden hareket ederek böyle bir sonuca vardıklarını söylemek mümkündür. Görüldüğü üzere her iki yaklaşım da (modern dönem yaklaşımlarla ilgili görüşleri benimsemiyor olmama rağmen) haksız kazancın önüne geçmek, zengininin daha zengin, fakirinin daha fakir olduğu ekonomik anlayışın haramlığı konusunda hem fikirdir.

1.2.7.Söylemleri Kontrol Altına Almak;

Akıllı ve şuurlu bir varlık olması nedeni ile insan algılaması, düşünebilmesi ve nihayetinde anlayabilmesi ile diğer varlıklardan ayrılmaktadır. Algılama, düşünebilme ve anlayabilme özelliğine sahip insandan beklenen şey, anlama neticesinde vardığı sonuçları ifade edebilmesidir.

⁹⁰ Cevat Akşit, *İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları* (İstanbul: Gümüşev yayıncılık, 2000), 77.

⁹¹ Çetin Özek, *Devlet Başkanına Karşı Suçlar* (İstanbul: İstanbul Hukuk Fakültesi Yayınları, 1970), 89.

⁹² Osman Durmaz, "Faiz ve Ribâ Üzerine Çağdaş Tartışmalar: Fazlurrahman Örneği", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 20/1 (2020), 298; İsmail Özsoy, *İslam İktisadında Faiz ve Çağımızda Ortaya Çıkan Problemler* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991), 232.

⁹³ er-Rûm 30/39; en-Nisâ 4/160-161; Âl-i İmrân 3/130- 132; el-Bakara 275-281.

⁹⁴ Âl-i İmrân 3/130

⁹⁵ Fazlur Rahman, *İslam ve Çağdaşlık (İslam Eğitim Tarihinde Fikri Bir Geleneğin Değişimi)*, çev. Hayrettin Kırbaçoğlu (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1990), 94; Fazlur Rahman, *İslam*, çev. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın (İstanbul: Ankara Okulu Yayınları, 2008), 369.

Kavrama ya da anlama anlamına gelen algılama, düşünmenin hammaddesidir. Bilgi, bilen ile bilinebilen şey arasında gerçekleşen bir eylemdir. Her ne kadar böyle bir tanım yapılsa da bilginin ne olduğu hakkında yapılan tartışmalar tarih boyunca devam edegelmiş, farklı tanım ve teoriler ileri sürülmüştür.⁹⁶ Bu tanım ve teorilerden hangi anlam öne çıkarsa çıksın Kur'ân' da Allah insanı, şuurlu bir varlık olarak yarattığını, çevresinde var olan her nesneyi tanıyabilecek bilginin ona tarafından öğretildiğini haber vermektedir.⁹⁷

Algılama, düşünme ve anlama gibi insanın duygu ve davranışları dışındaki ruhsal süreç ve etkinliklerinin bütününe ifade eden bir sürece girebilmesi ve etkinliğin sonunda ortaya bir ürün koyabilmesi tamamen ilgili konu hakkındaki bilgisi ile ilintilidir. Bilgi olmadan insanın yalın düşünerek bir yere varması mümkün değildir. Diğer taraftan düşünme faaliyeti sonunda ortaya çıkan ürünün değeri, sağlamlığı, güvenilirliği ile ona ulaşmayı sağlayan bilgi arasında sarsılmaz bir bağ ve ilişki vardır. Bu durum genel bir kural olup bütün bilimsel disiplinlerde de geçerlidir. Bu konu ile alakalı olarak Allah *وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرِجُ نَبَاتَهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبَتْ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ* "Güzel memleketin bitkisi rabbinin izniyle (güzel) çıkar; kötü olandan ise faydasız üründen başka bir şey çıkmaz. İşte biz şükreden bir kavim için ayetleri böyle açıklıyoruz"⁹⁸ buyurmaktadır. Râzi bu ayetin tefsirinde ayette bir temsili anlatım olduğunu söylemektedir. Ona göre ayette Allah mü'mini, bereketli bir toprağa, kâfiri ise bereketsiz bir toprağa benzetirken gökten inen ve bereketin kaynağı olan yağmuru da Kur'ân'ın nüzulüne benzetmiştir. Bilginin kaynağı olan Kur'ân 'la yapılan bu benzetme bilginin ne denli önemli olduğunu göstermesi açısından büyük öneme haizdir.⁹⁹

Allah insanlara "وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا" "Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme! Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur"¹⁰⁰ buyurmak sureti ile hakkında bilgisinin olmadığı konularda bir şeyin peşine düşmemesini, bilgisizce hüküm ve kanaatlerde bulunmamasını emretmektedir. Bu ayete göre bilgisizce davranmak, bilmediği ve tanımadığı kişilerin arkasından bilgisizce konuşmak, birisi hakkında yalancı şahitlik yapmak, iftira atmak, kısaca bilgisizce herhangi biri hakkında onun maddi ve manevi zarara uğramasına yol açacak şekilde konuşmak ve buna yönelik hareket ve eylemlerde bulunmak yasaklanmıştır.

İnsan beş duyu organı yolu ile elde ettiği bilgiler ile vahyin bildirdiği bilgiler ışığında hareket eder; yani insan, doğru kaynaklardan elde ettiği bilgileri akıl ve şuur süzgecinden geçirerek nihai bilgiyi elde eder. Bu ayette bu bilgi kaynaklarının doğru kullanılması gerektiği aksi halde insanın ağızından çıkan her sözün hesabını vereceği ifade edilmektedir. Kuşkusuz bu yasak, bilgiye dayanmayan ve zan ifade eden bilgi ve görüşler için geçerlidir. Bilimsel ve fikri konularda kurallara uygun, dayanağı olan mevzularda verilen bilgiler ve içtihatlar burada söylenen konunun

⁹⁶ Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş* (İstanbul: Doğubatı Yayınevi, 2000), 47-71.

⁹⁷ el-Bakara 2/31.

⁹⁸ el-Âraf 7/58.

⁹⁹ Râzi, *Mefâtihu'l-ğayb*, 14/291.

¹⁰⁰ el-İsrâ 17/36.

dışında kalmaktadır.¹⁰¹

Diğer taraftan bu ayetin muhtevası gereğince insanın dünya ve ahiret hayatı ile doğrudan ilintili ilke ve prensipleri içeren din adına konuşmanın da mahiyeti ve sınırlarının belirlenmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda Kur'ân'ın nasıl anlaşılıp yorumlanacağı konusu ilk yıllardan itibaren İslam âlimlerini meşgul eden bir problem olmuştur. Böyle bir problemin varlığı, Kur'ân'ın anlaşılması ilgili problemlerin dil, yöntem ve bilgi etrafında döndüğünü göstermektedir. Bu problemlerden her biri sahasında yapılacak bilimsel çalışmalar olmadan bertaraf edilmesi de mümkün değildir. Çünkü bilimsel alt yapıdan yoksun yapılacak her türlü anlama faaliyetinin sonucu, Kur'ân'ı kendi fikir ve ideolojileri doğrultusunda konuşturma çabasından başka bir şey olmayacaktır. Bu ise "Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur"¹⁰² ayetinin ifade veçhi ile sorumluluk gerektiren bir çaba olmaktan öteye geçemeyecektir. Bu konu ile ilgili olarak: Şutayr bin Şikal, babası Şikal bin Humeyd'den: "Peygamber'in (as) huzuruna geldim ve şöyle dedim: Ey Allah'ın Peygamberi, bana sığınabileceğim bir şey öğret. Bunun üzerine elimi tuttu ve şöyle dedi: Ey Allah'ım kulağımın şerrinden, gözümün şerrinden, dilimin şerrinden, kalbimin şerrinden ve benim şerrinden sana sığınırım. "¹⁰³ dediği rivayet edilmektedir.

1.2.8.Kibrin Önüne Geçmek, Mütevazî Kişilikler Oluşturmak

İnsanın yaratılış kodları içerisinde iyi ve kötü tüm eğilimler potansiyel olarak bulunmaktadır." فَالْهَمَّهَا فُجُورُهَا وَتَقْوِيَّهَا " "Ona kötü ve iyi olma yeteneklerini yerleştirene ki"¹⁰⁴ ayeti ile bildirildiği üzere iyi ve kötü tüm özellikleri muhtevi bir şekilde yaratılan insana, bunları birbirinden ayırt edebilme melekesi yani akıl da verilmiştir. İşte bu akıl sayesinde insanlar kendilerine gönderilen vahyi ve peygamberlerin tebliğini anlayabilmişlerdir.¹⁰⁵ Yaratılıştan kodlanan bu özellikler zaman içerisinde sosyal çevre ve alınan eğitimin neticesinde karakter haline gelmektedir.¹⁰⁶ İrade sahibi insanın sorumluluğu da bu vesile ile başlamaktadır. Bu yüzden insana, iyi ve kötü huy-ları muvacehesinde ahiret gününde hesaba çekileceği bildirilmektedir.¹⁰⁷ İnsanın yaratılış kodları içerisine yüklenen duygulardan biri de büyülenme duygusu olup bir imtihan unsuru olarak verilmiştir. İslah edilmediği takdirde insanlarda hastalık boyutuna gelebilmektedir.¹⁰⁸ Bu nedenle Kur'ân, "وَلَا تَمْسُ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ" "Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma! Ne yeri yarabilir ne de dağlarla boy ölçüşebilirsin"¹⁰⁹ buyurarak insanda var olan bu olumsuz duygunun kontrol altına alınması gerektiğini ifade etmektedir.

Kur'ân'a göre insan, varlıklar âleminde yaratılanların tamamından üstün

¹⁰¹ Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/666; Beğavî, *Meâlimu't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*, 5/92; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 20/339; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/449; Mâturîdî, *Tefsîru'l-Mâturîdî*, *Te'vilâtü ehlü's-sünne*, 7/46.

¹⁰² el-İsrâ 17/36.

¹⁰³ Beğavî, *Meâlimu't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*, 5/93.

¹⁰⁴ eş-Şems 91/8.

¹⁰⁵ Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed Tâhir ibn Âşûr, *et-Tahrîru ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru't-Tûnisîyye, 1984), 30/370.

¹⁰⁶ Ahmed Hamdi Akseki, *Ahlâk Dersleri* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1968), 17-18.

¹⁰⁷ el-İnşikâk 84/7; el-A'râf 7/6.

¹⁰⁸ Nevzat Tarhan, *Güzel İnsan Modeli* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 143.

¹⁰⁹ el-İsrâ 17/37.

olarak yaratılmıştır. Ancak Allah ona verdiği bu üstünlüğü yaratılış gayesine uygun bir hayat idame ettirme şartına bağlamıştır. Kibir ya da büyülenme, insanı kemale götüren yolda önüne çıkan en büyük tehlikelerden biridir. Bu tehlike, psikoloji ilminin de kabul ettiği üzere yıkıcı ve acımasız davranışlar göstermeye dahi neden olabilmektedir. Kur'ân, bu denli yıkıcı etkileri nedeni ile kibri, zihinlerde kalıcı etki bırakması için somutlaştırarak anlatmakta hatta kibri şeytan üzerinden bir inanç problemi olarak resmetmektedir.¹¹⁰

Kur'ân 'da şiddetle yasaklanan kibir, psikolojide "narsisizm" adı verilen kişilik bozukluğu ile de örtüşmektedir. Çünkü kibirli insanların bütün özellikleri narsist kişilerde de görülmektedir. Bunlar kendilerini mükemmel ve hatasız görmelerinden dolayı eleştiriye tahammülleri yoktur, yetenek ve kabiliyetlerini abartırlar ve sürekli insanların ilgi ve dikkatini üzerlerine çekmek isterler.¹¹¹ Sürekli başkalarından üstün oldukları ile ilgili kabulleri, onları veren değil hep alanlar arasında görmemize sebep olur. Bu tutum ilerleyen zamanlarda patolojik bir hale dönüşür, megalomani denilen büyüklük hastalığı şeklinde kişide tezahür eder.¹¹² Bu ise hem iyiliğin hem de kötülüğün öznesi olabilme kabiliyetine sahip insanın, itaatsizliği ve nankörlüğü sebebi ile ilahi rahmetten kovulmasına neden olmaktadır.¹¹³

Kur'ân, insana çok fazla değer vermesine rağmen onun kapasitesi ve sınırlarını çizerek, mutlak güç ve iradeye teslim olması için çaba sarf etmektedir. İnsanın Rabbi karşısındaki bu duruş ve yönelişi tevazu diye isimlendirilir. İnsanda tevazu denilen duruşun oluşumu için Kur'ân, mütekebbir olma vasfı ile sadece Allah'ı tanıtır. Bu anlatım ise insanın kendi güç ve sınırlarını tanımasına imkân vermektedir. Arz ile aşağıdan, dağlar ile yukarıdan kuşatılan insanın bu ikisi arasında iken büyüleniyor olması hakikate muhaliftir. Ayrıca tek büyük olma vasfının Allah'ta olmasına dair inanç ile kibrin, insanda bir davranış bozukluğuna dönüşmesinin de önüne geçilmiş olmaktadır. Kısaca Allah merkezli bir anlatım ile olumsuz bir davranış biçimi olan kibrin önü alınmakta ve mütevazı bir kişilik için insanlık yönlendirilmektedir.¹¹⁴

Sonuç

İnsan tek başına yaşayabilme kabiliyetine sahip olmayan, başka insanların varlığına ihtiyaç duyan toplumsal bir varlıktır. İnsanlık, yaratılış maksadının gerçekleşmesi için tarih boyunca hep başka insanlarla birlikte yaşamıştır. Bu nedenle Kur'ân insanlara, "Ey İnsanlar" şeklinde hitap etmiş, hayatı ve yaşamı toplumsal birlikteliği sağlayacak şekilde düzenlemiştir.

Bireysel hayatın ve kişisel rantların egemen olduğu bir topluma inen Kur'ân 'la insanlar, hayatlarını bu yeni dinin değerlerine göre tanzim etmişler, bunun gereği

¹¹⁰el-Bakara 2/34; İbn-i Âşûr, *et-Tahrîru ve't-tenvîr*, 15/103-104.

¹¹¹Meryem Karaaziz - İrem Erdem Atak, "Narsisizm ve Narsisizmle İlgili Araştırmalar Üzerine Bir Gözden Geçirme", *Nesne Psikoloji Dergisi* 1/2 (01 Şubat 2013), 44-59.

¹¹²Hayrani Altıntaş, *İnsan ve Psikoloji* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989), 220-221.

¹¹³el-Araf 7/12-16.

¹¹⁴Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/667-668; Mâturîdî, *Tefsîru'l-Mâturîdî*, *Te'vilâtü ehlü's-sünne*, 7/47; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/449-450; Beğavî, *Meâlimu't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*, 5/93; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 20/342.

olarak da sevgiyi, saygıyı, paylaşmayı, başkalarının haklarına saygılı olmayı inançlarının bir gereği olarak yerine getirmişlerdir. Toplumun her ferdi, birbirleri ile iletişim kurarken birbirlerinin hak ve hukukuna riayet etmişler, bunu yaparken din, dil, ırk gibi farklılıkları bir problem haline getirmemişlerdir. Hz. Muhammed'in örnekliğin de kurulan Medine İslam Devleti, bütün insanların temel insani haklarını güvence altına almış, insanların canı, malı, nesli, dini ve diğer tüm haklarını korumuştur.

Kur'an'ın adam öldürmek, zina etmek, çocuk cinayetleri, yetim malı yemek, başkalarının haklarını gasp etmek gibi toplumsal huzuru bozan davranışlara karşı getirdiği ilke ve emirleri, birlikte yaşama kültürünü sağlama esasına yöneliktir. Yine Allah'ın emirleri doğrultusunda toplum içerisinde oluşan kardeşlik, yardımlaşma, dayanışma gibi erdemli davranışlarla da toplumsal huzurun sağlanması, birlikte yaşama kültürünün temellerinin atılması ve toplumun bireyleri arasında sosyo-ekonomik dengenin sağlanması büyük oranda mümkün olabilmektedir. Buna ilaveten gerekli gereksiz, bilgisizce konuşmanın önüne sınır çizerek ve kibir gibi bireyleri olumsuz yönde etkileyen davranışları yasaklayarak bu güven ve denge ortamının sürekliliğini sağlamıştır.

Kur'an 'la kurulmak istenen bu yeni değerler dünyasında, her insanın yanına bir polis koymak yerine, her şeyden haberdar olan, sürekli gören ve gözetken bir kontrol mekanizması olarak "tevhid" inancı ihdas edilmiştir. Bu inanç ile artık toplumun her ferдинin her hareketini kontrol etmek için bir güvenlik görevlisine ihtiyaç kalmamış, insanın kendi hareketlerini kendisinin kontrol etmesi sağlanmıştır. Diğer taraftan nefis, şeytan ve şehvet gibi insanı, imanına rağmen hak yoldan çıkaracak unsurlara karşı da anne-baba, yakın akrabalar gibi kontrolörlerle insan sürekli bir gözetim altında tutulmuştur.

Yaşadığımız çağdaki bu karmaşa ve trajedilerin sebeplerinden en önemlisi belki de bu değer ve anlayışın yitirilmesidir. Bu engel ortadan kaldırılamadığı sürece birlikte yaşama kültürü sağlanamayacak ve insanlar sürekli bir kargaşa ve kaos ortamında yaşamaya mahkûm olacaktır. Hâlbuki ilk insan Âdem peygamberden neşet eden insanoğlunun her ferдинin kalbinde, diğer ferдин kardeşi olduğuna dair bir inanç oluşsa dünya, tarihin belli dönemlerinde olduğu gibi yeniden barış ve kardeşlik yurduna dönüşebilir. İşte bu, sadece diğerleri ile birlikte yaşayabilmeyi sağlayacak bir sistemle mümkün olacaktır ki Allah'ta bu sistemin genel ilke ve esaslarını Kur'an'ın her bir ayetine, okunması, anlaşılması ve yaşanması için yerleştirmiştir.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The authors declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Acock, Alan C. - Bengtson, Vern L. "On the Relative Influence of Mothers and Fathers: A CovaAkçakaya, Nuh. "Sosyal Kontrolün başka Fenomenleri Gramatik Yapılar". *Akademik İncelemeler Dergisi* 14/1 (2019),403-442.
- Akseki, Ahmed Hamdi. *Ahlâk Dersleri*. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1968.
- Akseki, Ahmet Hamdi. *İslam Dini (Ciltli) İtikat, İbadet, Ahlak*. Ankara: Nur Yayınları, ts.
- Altıntaş, Hayrani. *İnsan ve Psikoloji*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Apaydın, H. Yunus. "Hacir". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1992, 513-517.
- Âşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed Tâhir ibn. *et-Tahrîru ve't-tenvîr*. Tunus: Dâru't-Tûnisiyye, 1984.
- Bayar, Mesut. "Neslin Korunması İlkesinin Kapsamına Dair Bir İnceleme". *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2020), 128-143.
- Beğavî, Ebu Muhammed Hüseyin b.Mes'ud b. Muhammed el-. *Meâlimu't-Tenzîl fî tefsîri'l-Kurân*. Ed. thk. Abdurrezzak el-Mehdî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1420.
- Beril Yavuz Bozdoğan. "Mükerrer Suçluluk, Davranım Bozukluğu ve Antisosyal Kişilik Bozukluğu'nun Ortak Değişkenleri Üzerine Bir Derleme". *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 15/24 (2020), 2912-2936.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmi'u's-şâhîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 2. Bs, 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Cebecioglu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber Yayınları, 1997.
- Cevat Akşit. *İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları*. İstanbul: Gümüşev yayıncılık, 2000.
- Çağrı, Mustafa. *Anahatlarıyla İslam Ahlakı*. Ensar Neşriyat, 1991.
- Çağrı, Mustafa. *İslam Düşüncesinde Ahlak*. Dem Yayınları, 2020.
- Çamdibi, H. Mahmut. *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı, 1994.
- Çetin Özek. *Devlet Başkanına Karşı Suçlar*. İstanbul: İstanbul Hukuk Fakültesi Yayınları, 1970.
- Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Buhârî. *Sahîhi Buhârî, thk. Topluluk*. Mısır: Dâru Tûku'n-Necât, 1422.
- Elmacioğlu, Tuncer. *Bilgece Yaşamak*. İstanbul: Beyaz Yayınları, 1999.
- Eren, Fikret. *Mülkiyet Hukuku*. Ankara: Yetkin yayıncılık, 2016.
- Fazlur Rahman. *İslam*. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın. İstanbul: Ankara Okulu Yayınları, 2008.
- Fazlur Rahman. *İslam ve Çağdaşlık (İslam Eğitim Tarihinde Fikri Bir Geleneğin Değişimi)*. çev. Hayrettin Kırbaşoğlu. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1990.
- Gözbüyük, A. Şeref. *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2009.
- Haccâc, Ebu'l-Huseyin Müslim b. *Sahîhi Müslim*. Kahire: Matbaatü'l-Halebî, 1955.
- Haksan, Hasan. *Çağdaş Görgü Sözlüğü*. İstanbul: Varlık Yayınevi, 1967.
- Hayrettin Karaman - Mustafa Çağrı - İbrahim Kâfi Dönmez - sadrettin Gümüş. *Kur'an Yolu*. 6 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Hüseyin Hatemi - Rona Serozan - Abdulkadir Arpacı. *Eşya Hukuku*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1991.
- İbn Hazm Ebû Muhammed. *Ahlak el-Ahlâk ve's-siyer fî müdâvâtî'n-nüfûs*. çev. Cemalettin Erdemci - Hasan Hüseyin Bircan. Van: Bilge Adam yayınları, 1983.
- İsmail Özsoy. *İslam İktisadında Faiz ve Çağımızda Ortaya Çıkan Problemler*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991.
- Karaaziz, Meryem - Atak, İrem Erdem. "Narsisizm ve Narsisizmle İlgili Araştırmalar Üzerine Bir Gözden Geçirme". *Nesne Psikoloji Dergisi* 1/2 (01 Şubat 2013), 44-59.
- Karagöz, İsmail. "Birlikte Yaşamının Hukuki Arka Planı". Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Kinnûcî, Ebu't-Tayyib Muhammed Sâdık Hanb. Hasan b. Ali ibn Lutfullah el-. *Fethu'l-beyân fî makâsidi'l-Kur'ân*. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1992.
- Köksal, İsmail. *Genetik Kopyalamanın Fikhî Yönü*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2005.
- Köksal, M. Asım. *İslam Tarihi*. 11 Cilt. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1969.

- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-. *el-Câmiu li ahkâmî'l-Kurân*. thk. Ahmed el-Berdûnî ve İbrahim Etfîş. Kahire: Dârul-Kutubi'l Mısıriyye, 1964.
- Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi - Yeni Yaşam Yayınları, 2009.
- Mâturîdî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Ebû Mansûr el. *Tefsîru'l-Mâturîdî, Te'vilâtü ehlî's-sünne*. Lübnan: Dârul-Kutubi'l-İlmiyye, 2005.
- Mâverîdî, Ebu'l-Hasan. *Maddi ve Manevi Yüce Hedefler*. çev. Bergamalı Cevdet Efendi. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Mengüşoğlu, Takiyettin. *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Doğubatı Yayınevi, 2000.
- Mevdûdî, Ebu'l - Âlâ. *Tefhîmu'l Kur'ân*. çev. Muhammed Han Kayani. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Mevdudi. Ebu'l Âlâ, çev. Mehmet Emin Asan. *İslam Ekonomisinin Temel İlkeleri*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2014.
- Miskeveyh. Ebu Ali Ahmed İbn Muhammed İbn Yakub. *Ahlakı Olgunlaştırma*. çev. Abdulkadir Şener - C.Tunç - İ. Kayaoglu. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Mutahharî, Murtazâ. *İnsan-ı Kamil*. Akademi Yayınları, 1989.
- Osman Durmaz. "Faiz ve Ribâ Üzerine Çağdaş Tartışmalar: Fazlurrahman Örneği". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 20/1 (2020), 293-306.
- Öymen, M. Münir Raşit. *Psikoloji Sosyoloji ve Pedagoji Açısından Ahlak Eğitimi*. İstanbul: Murat Matbaacılık, 1975.
- Öztürk, M. Orhan - Aylin Uluşahin. *Ruh sağlığı ve Bozuklukları*. Ankara: Nobel Tıp Kitapları, 2016.
- Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Hasen b. El-huseyn et-Teymî er-. *Mefâtîhu'l-ğayb*. Beyrut: Dârul İhyâ't-Turâsî'l-Arabî, 1420.
- Râzî, Fahreddin. *Kelime-i Tevhidin Sırları*. çev. İbrahim Coşkun. İstanbul: Kampanya Kitapları, 2015.
- Ross, David. *Aristoteles*. çev. Ahmet Arslan. Kabalcı Yayınları, 2002.
- Salzmann, Christian Gotthilf. *Çocuğunuzu Yanlış Eğitiyorsunuz*. çev. M. Cahit Gündoğdu. Hayat Yayınları, 2006.
- Sarıçam, İbrahim. "İlk Müslüman Toplumda Bir Arada Yaşama Tecrübesi". *2008 İslam Medeniyetinde Bir Arada Yaşama Tecrübesi sempozyumu*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, 61-88.
- Sarioğlu, Hüseyin. "Ahlâk: İnsan-olma ve İnsan-kalma Bilinci". Küresel Salgının Anatomisi: İnsan ve Toplumun Geleceği. ed. Muzaffer Şeker- Ali Özer. (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2020).
- Seyyid Kutub b. İbrahim. *fî Zılâli'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârul-Şurûk, 1972.
- Sulhi Dönmezer - Sahir Erman. *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*. İstanbul: Yetkin yayınları, 1979.
- Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk Ebû Dâvûd. *Sünenü Ebî Dâvud*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Şaban Ali Düzgün. "Kur'an'ın Tevhid Felsefesi". *Kelam Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2005), 3-21.
- Taberî, Ebû Câfer Mahmûd b. Cerîr et-. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyil-Kur'ân*. Mekke: Dârul-Terbiyye, 1431.
- Tarhan, Nevzat. *Güzel İnsan Modeli*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali. *et-Tefsîru'l-vâdih*. ed. Muhammed b. Suûd. Muhammed b. Suûd. Suudi İslâmiyye Üniversitesi: imâdetü'l-Bahsi'l-ilmî, 143072009.
- Yıldırım, Yavuz. "İslam Öncesi Arap Yarımadasında Çocuk Öldürme Olgusu". *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*. 7 (17 Nisan 2012). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuilah/issue/971/10946>, 79-111.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed. *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzil*. Beyrut: Dârul-Kutubi'l Arabî, 1407.